

הייאוש לא נעשה יותר נוח: באיראן מזהירים מפני "צונאמי הגירה"

רוי צימט | 3 באוקטובר, 2021 | גיליון 1522

לאחרונה מזהירים מומחים, פעילים פוליטיים ואמצעי תקשורת באיראן מפני התגברות ההגירה של אזרחים איראנים לחו"ל. אף כי אין מדובר בתופעה חדשה, הרי שהדין המחודש בהגירה ובהשלכותיה מספק עדות נוספת לתחושת הייאוש הגוברת בקרב הציבור האיראני, ובמיוחד הדור הצעיר. לתחושה זו תרמו בשנים האחרונות קריסת הסכם הגרעין, חידוש הסנקציות, החרפת המשבר הכלכלי והאכזבה מכישלון הנשיא רוחאני לממש את הבטחותיו לשיפור כלכלי ולהרחבת החירויות האזרחיות. משבר הקורונה והשתלטות השמרנים על המוסדות הפוליטיים, ובמיוחד בחירתו של הנשיא ראסי, אך הגבירו את אובדן התקווה והחשש מהחרפת הדיכוי הפוליטי והאזרחי. תחושת התסכול עשויה לספק בעתיד כר פורה לחידוש המחאה העממית. עם זאת, אפשר שהעלייה ברצון להגר מעידה גם על חיפוש דרכי התמודדות עם הייאוש, שאינן מעודדות שינויים פוליטיים ואף עלולות לעכבם: אדישות פוליטית ותופעות חברתיות חמורות, כגון התאבדויות והתמכרות לסמים.

לאחרונה נשמעות באיראן אזהרות מפני התגברות ההגירה של אזרחים איראניים לחו"ל. בראשית יולי 2021 הציג בהראם סלואתי, מנהל "מרכז ההגירה של איראן" (Iran Migration Observatory), נתונים המצביעים על עלייה במספר האזרחים שהביעו כוונה להגר לחו"ל. מנהל מרכז המידע, שפועל במסגרת אוניברסיטת שריף לטכנולוגיה בטהראן, אמר בריאיון לעיתון "המשהרי", כי מאז התפרצות מגפת הקורונה ניכרת ירידה במספר המהגרים האיראנים לצרכי לימודים או עבודה בשל מגבלות הקורונה וסגירת הגבולות. עם זאת, חלה עלייה במספר מבקשי המקלט האיראנים, שעוזבים דרך טורקיה למדינות אירופה באופן בלתי-חוקי ובלתי-רשמי ומבקשים מעמד של פליטים. מנתוני המרכז עולה, כי מספר המהגרים האיראנים, שעזבו לטורקיה (רובם בדרך לאירופה), עלה מ-15,500 בשנת 2016 ל-42,000 בשנת 2019. על-פי נתוני מרכז "נילנאם", המספק שירותים לאזרחים איראנים המבקשים להגר לחו"ל, נוספו בין השנים 2010 ל-2020 כ-500 אלף מהגרים איראנים חדשים. יתר על כן, מחקרים שנערכו לאחרונה על-ידי מרכז ההגירה מצביעים על מספר גדל והולך של אזרחים, שאינם מסתפקים בהבעת רצון כללי לעזוב את איראן אלא מדווחים על החלטתם לממש את רצונם. סלואתי הזהיר, כי מגמה זו עלולה לבוא לידי ביטוי בגל הגירה משמעותי לאחר שיוסרו מגבלות הקורונה.

באיראן מתנהל מזה שנים שיח ציבורי ער סביב תופעת ההגירה, ובמיוחד משבר "ברחת המוחות" הנתפס כאתגר משמעותי שהשלכותיו על המשק האיראני חמורות. הקשיים הכלכליים המחריפים, ובעיקר משבר האבטלה, בשילוב מגמות המודרניזציה, ההגבלות על חופש הפרט וחוסר היציבות הפוליטית והחברתית, מגבילים את האפשרויות לפיתוח עצמי ולשגשוג עבור צעירים רבים בעלי כישורים והשכלה גבוהים ונחשבים גורמים מרכזיים המעודדים הגירה. קצב הריבוי הגבוה בשנות השמונים והמיתון הכלכלי הובילו לפער גדל והולך ביכולתו של המשק האיראני לספק מענה למספר הצעירים המיועדים להיכנס לשוק העבודה מדי שנה. על-פי נתוני המרכז האיראני לסטטיסטיקה הגיע שיעור האבטלה בשנת 2019-2020 ל-26 אחוזים בקרב צעירים בגילים 15-24 ול-17.9 אחוזים בקרב צעירים בגילים 18-35. אבטלת הצעירים משפיעה בעיקר על צעירים משכילים, משום שקצב צמיחתם של המוסדות להשכלה גבוהה אינו תואם את צרכי המשק ואת יכולתה של הממשלה לייצר מקומות עבודה חדשים. במאי 2020 עדכן שר העבודה והשירותים החברתיים, עלי רביעי, כי 40 אחוזים מבוגרי האוניברסיטאות באיראן מובטלים והזהיר כי שיעור זה צפוי לעלות אף יותר.

ב-2014 הצהיר שר המדע והטכנולוגיה, רזא פרג'י דאנא, כי כ-150 אלף מומחים איראנים מהגרים לחו"ל מדי שנה ואמר כי העובדה שרבים מהסטודנטים היוצאים לחו"ל לצרכי לימודים אינם חוזרים לארצם בהעדר תנאים מספקים מסבה למדינה הפסדים כלכליים ניכרים. גם אם קיימת הפרזה במספר המהגרים האיראנים שנקב השר, הרי שאין ספק בנוגע לחומרת התופעה ולהשלכותיה. על פי נתונים שפרסמה בראשית 2021 "המועצה העליונה לענייני איראנים המתגוררים מחוץ לאיראן", יותר מארבעה מיליון איראנים מתגוררים מחוץ לארצם. 47 אחוזים מהם היגרו לאמריקה (רובם המכריע לארצות הברית ולקנדה), 29 אחוזים לאירופה (בעיקר לבריטניה, לגרמניה, לשבדיה ולצרפת), 14 אחוזים למדינות ערב ולאפריקה (רובם לאיחוד האמירויות ולעיראק) ו-10 אחוזים לאסיה ולאוקיאניה (בעיקר לטורקיה, לאוסטרליה ולמלזיה). הגם שאין מדובר בתופעה חדשה, נראה כי היא מתגברת ומתרחבת גם למגזרים חברתיים נוספים. מרכז "נילגאם" הצביע בספטמבר 2021 על כך שההגירה התרחבה בשנים האחרונות לכלל השכבות החברתיות ואינה מוגבלת עוד לבעלי אמצעים כלכליים או למומחים מקצועיים בלבד.

על רקע משבר הקורונה, הזהירו בכירים במערכת הבריאות האיראנית מפני התגברות גל ההגירה גם בקרב רופאים ואחיות. יו"ר המועצה הרפואית של איראן, מוחמד-רזא זפרקנדי, אמר בריאיון ליומון הרפורמיסטי "שרק" באוגוסט 2021, כי בשנה האחרונה חלה עליה משמעותית במספר הרופאים המבקשים להגר לחו"ל מסיבות תעסוקתיות, כלכליות וחברתיות. הוא ציין, כי בשנה האחרונה לבדה התקבלו במועצה למעלה מ-3,000 בקשות של רופאים להגר לחו"ל. במקביל, עדכן חבר המועצה העליונה של ארגון האחים והאחיות האיראני, יוסף רחימי, כי מספר הבקשות להגירה שהתקבלו במועצה גדל מ-200 עד 300 בשנה ל-1,500. בראשית ספטמבר 2021 הזהיר ד"ר עלי ג'עפריאן, מנתח ומרצה

באוניברסיטה למדעי הרפואה בטהראן, כי הרצון להגר הפך ל"צונאמי" המקיף הן סטודנטים צעירים והן פרופסורים באוניברסיטאות. הוא כתב בחשבון הטוויטר שלו כי על השלטונות להתעורר, להבין את הסיבות למצב ולפעול לתיקונו בטרם יהיה מאוחר מדי.

לאזהרות בנוגע להתגברות ההגירה הצטרפו גם פעילים פוליטיים ואמצעי תקשורת. בסוף יולי 2021 פרסם העיתונאי והפעיל הרפורמיסטי, עבאס עבדי, מכתב פומבי לנשיא החדש, אברההים ראסי, בו הזהיר מפני הצעת חוק, שנדונה בחודשים האחרונים בפרלמנט האיראני (מג'לס) ונועדה להחמיר את המגבלות המוטלות על שימוש ברשתות חברתיות. עבדי טען, כי הטלת מגבלות נוספות עלולה לא רק להביא לחידוש המחאה העממית, אלא גם להגברת ההגירה בשל אובדן התקווה והאמון הציבורי בשלטונות. כחיזוק לטענתו התייחס עבדי לנתונים המצביעים על כך שלאחר ההצבעה הראשונית במג'לס על הצעת החוק נרשמה עלייה של מאות אחוזים במספר החיפושים הקשורים להגירה במנוע החיפוש גוגל על ידי אזרחים איראנים. הגירת אזרחים - ובמיוחד יזמים, רופאים וצעירים יצירתיים - לחו"ל, מסכנת, לדבריו, את המדינה אף יותר ממחאות ברחובות משום שמשמעותה היא אובדן הון אנושי וכספי רב.

האתר "עס-י איראן" התייחס, אף הוא, להתגברות תופעת ההגירה. במאמר פרשנות שהתפרסם ב-7 בספטמבר נכתב, כי רבים מאלה שהחליטו להגר אוהבים את ארצם ואינם מעוניינים לעזוב את משפחותיהם, אך נאלצים לעשות זאת בחיפושם אחר חיים רגועים וטובים יותר. ההגירה הפכה לדאגה רצינית בקרב אזרחים רבים, במיוחד בקרב ילידי שנות השמונים והתשעים שאיבדו כל תקווה ביחס לעתיד. צעירים אלה השקיעו זמן ומאמץ רב בלימודים בתקווה להשיג מעמד חברתי ראוי ורווחה יחסית. הם לא התכוונו להגר אלא לשרת את מולדתם, אך בתום לימודיהם מצאו את עצמם מועסקים במשרדים ממשלתיים בשכר נמוך וזוכים ליחס משפיל מצד מנהליהם. במציאות קשה זו, אפילו משפחותיהם, שהתנגדו בעבר להגירת ילדיהם וניסו לשכנעם שלא לעזוב, מוכנים כיום למכור את רכושם כדי לקנות להם כרטיס טיסה.

הדיון הגובר בתופעת ההגירה מספק עדות נוספת לתחושת הייאוש המחרפה בקרב הציבור האיראני, ובמיוחד הדור הצעיר. בחירתו של הנשיא חסן רוחאני ב-2013 עוררה תקוות לשינוי על רקע הבטחותיו לשיפור המצב הכלכלי ולהרחבת החירויות האזרחיות. הציפיות האזרחיות לשיפור המצב התחזקו בעקבות הסכם הגרעין בקיץ 2015. אלא שפרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין במאי 2018, חידוש הסנקציות נגד איראן, החרפת המשבר הכלכלי והאכזבה מכישלון הנשיא רוחאני לממש את הבטחותיו לציבור, הובילו לתחושה גוברת של ייאוש. הייאוש והתסכול החרפו אף יותר בעקבות משבר הקורונה והשתלטות השמרנים על המוסדות הפוליטיים הנבחרים על-ידי הציבור בבחירות הפרלמנטריות בפברואר 2020 ובבחירות לנשיאות ביוני 2021, שהביאו לבחירת איש הדת הרדיקלי, אברההים ראסי, והגבירו את החשש מפני החרפת הדיכוי הפוליטי והאזרחי תחת הממשל החדש.

עוצמת הייאוש ניכרה היטב הן בגלי המחאה, שפקדו את איראן מסוף 2017, והן בשיעורי ההצבעה הנמוכים במיוחד במערכות הבחירות למג'לס ולנשיאות. תחושת התסכול עשויה לספק כר פורה לחידוש המחאה העממית בעתיד. עם זאת, העלייה המסתמנת ברצון להגר מאיראן עשויה להצביע על כך שהייאוש הציבורי ואובדן התקווה ביכולת לחולל שינוי משמעותי אינם מובילים בהכרח להתגברות המחאה אלא דווקא לאימוץ דרכים אחרות להתמודד עם המציאות, לרבות הגירה, אדישות פוליטית, נטייה גוברת לבורחנות (אסקפיזם) ותופעות חברתיות קשות, כגון התאבדויות והתמכרות לסמים. תופעות אלה עלולות דווקא לעכב שינויים פוליטיים, לפחות בטווח הקצר, במיוחד לנוכח עוצמת המשטר, יכולתו לדכא איומים פוטנציאליים על יציבותו וחולשות תנועת המחאה, שאינה מצליחה לעת עתה לייצר בקיעים במנגנוני הדיכוי של המשטר ולחולל שינויים משמעותיים.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט

